

Ключевые слова: одаренные дети, педагог, ученики.

Summary. The article discusses the problem of increasing efficiency of teacher of gifted children and youth. The manifestation of such traits as mental and behaviorability teachers will full development of the natural instincts of the child.

Key words: the gifted children, teacher, students.

Надійшла до редколегії 09.08.2011 р.

УДК 378.091.12:784.7

Яненко О. А.

СТРУКТУРА, КРИТЕРІЙ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

Анотація. У статті проаналізовано структуру професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, структура професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта, компоненти професійної мобільності, показники професійної мобільності.

У психолого–педагогічній літературі немає однозначної думки стосовно структури професійної мобільності. У різних джерелах виділяють різну кількість структурних компонентів професійної мобільності. Низка дослідників займалися дослідженням структури професійної мобільності особистості. Значна кількість праць в галузі соціології, психології та педагогіки (А. Ващенко, Л. Горюнова, С. Іванченко, О. Кіпіна, Н. Кожемякіна, І. Ларіонова та ін.) присвячена саме цьому тематичному спрямуванню.

У контексті нашого дисертаційного дослідження особливу увагу привертає позиція стосовно структури професійної мобільності Л. Сушенцевої, яка стверджує, що в якості результату професійної мобільності науковці розглядають когнітивну, інструментальну та технологічну її складові, внутрішню свободу та розкряпаність особистості, здатність швидко реагувати на ті зміни, що відбуваються в соціумі та уміння (за необхідності) перебудовуватися у професійній діяльності. Водночас, як свідчить практика, основою професійної мобільності є гнучкість розуму, вольова активність, позитивність емоцій, творчість, прагнення до самоактуалізації, самозміни, усвідомленої самовіддачі. В якості основних елементів професійної мобільності варто виділити, з точки зору Л. Сушенцевої, ціннісні орієнтації особистості: незалежність, здатність до ризику, готовність до неперервного саморозвитку тощо [7, 141].

Нам імпонує позиція О. Кіпіної, яка визначає структуру професійно-педагогічної мобільності особистості у єдності трьох компонентів: активність, адаптивність та креативність. Активність вона розуміє як робота особистості над перетворенням себе та навколишньої дійсності. Активність проявляється у здатності ставити реальні цілі, реалізовувати свою програму, не дивлячись на обставити, які перешкоджають досягненню мети. Адаптивність розглядається як здатність ефективно пристосовуватися до змінюваних умов професійної діяльності. Під креативністю О. Кіпіна розуміє здатність до творчої діяльності [4, 26].

Серед якостей професійної мобільності фахівця І. Ларіонова виділяє: загальні професійні якості (соціальна відповідальність, комунікативність, пізнавальна активність) та спеціальні професійні якості (толерантність, креативність, рефлексивність) [5, 45].

У визначенні критеріїв професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта ми враховували вимоги, що висувуються до вибору критеріїв: інформативність, об'єктивність, валідність, нейтральність, можливість якісного опису. Загалом під критерієм розуміють важливу, визначальну ознаку, яка характеризує різні якісні аспекти явища, його сутність. Показник є кількісною характеристикою явищ і процесів, які дають змогу зробити висновок про їхній стан у динаміці. Основною ознакою визначили ту, яка дозволяє через порівняння виявити ступінь розвитку професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта.

Метою статті є обґрунтування структури професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта для здійснення подальшої діагностики й формування досліджуваної якості.

Спираючись на дослідження вчених, перерахованих вище, ми визначаємо структуру професійної мобільності майбутнього педагога – музиканта у єдності трьох компонентів, які утворюють цілісну систему, тісно взаємодіючи між собою: ціннісно-орієнтаційний, когнітивно-вольовий та діяльнісно-творчий. Ми визначили, що основні критерії сформованості професійної мобільності майбутніх учителів музики відповідають її основним компонентам.

Ціннісно-орієнтаційний критерій визначає міру спрямованості студентів на розвиток власної професійної мобільності. Необхідність виділення ціннісно-орієнтаційного критерію пояснюється тим, що проблема професійної мобільності – це проблема розвитку та зміни людських цінностей, їхньої сфери дії, конфліктів між новими й традиційними цінностями і шляхів їх подолання, стверджує О. Нікітіна. По мірі змін в суспільстві (як прогресивних, так і регресивних) створюються нові умови, які одночасно і сприяють більш повній реалізації особистості самої себе, своїх можливостей і вимагають адекватної

оцінки ситуацій, що змінюються, уміння не тільки адаптуватися до цих нових динамічних умов, а також переорієнтуватися і переоцінити нові професійні реалії [6, 37].

Досліджуючи співвідношення ціннісних орієнтації й реального поведіння особистості в професійній сфері, учені-психологи (Д. Узнадзе, В. Ядов та ін.) відзначають їхню вирішальну роль у формуванні професійної мобільності майбутнього кваліфікованого робітника. Ціннісні орієнтації визначаються В. Ядовим як соціальні критерії вибору певних альтернатив поведінки в конкретній ситуації і, ставши сенсом життя особистості, здобувають у її внутрішньому світі статус аксіом, що постійно спрямовують життя й професійну кар'єру людини [7, 141].

Ціннісно-орієнтаційний критерій професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта створює засади для реалізації інших її структурних компонентів, тобто виступає як результат сформованості визначених рис особистості, слугує внутрішньою умовою його подальшого вдосконалення. Він містить провідні професійно-ціннісні орієнтації та установки вчителя стосовно професійного зростання, самоактуалізації в музично-педагогічній діяльності та професійної мобільності.

Л. Сушенцева на основі аналізу досліджень проблеми професійної мобільності приходить до висновку, що означена проблема дуже тісно пов'язана з мотивами та метою діяльності, як основного фактора прояву мобільності. Тож, психологічною основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і вольових процесів, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності. Мотиваційна сфера обумовлює цілеспрямований, свідомий характер дій людини й визначає потенційні можливості особистості, що вкрай важливо в ситуації невизначеності. При формуванні професійної мобільності на перше місце виходить не знаннявий її компонент і навіть не формування професійно важливих якостей, а, насамперед, психологічна (у тому числі мотиваційна) готовність до професійної мобільності [7, 35].

При підготовці фахівця, коли встановлюються стереотипи навчально-професійної і професійної діяльності здійснюється активний пошук можливостей розвитку, формування системи ціннісних орієнтацій, моделювання свого майбутнього, формування уявлення про майбутню професію. Саме на цьому етапі важливо сформулювати у людини внутрішнє усвідомлення багатоваріантності можливостей розвитку, уміння співвідносити особистісні ціннісні орієнтації з загальнолюдськими, уміння сприймати світ в русі, пристосовуватись до обставин, які змінюються, необхідно формувати професійну мобільність.

Показниками ціннісно-орієнтаційного критерію професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта нами визначено: внутрішня потреба у професійній мобільності; прагнення до професійного зростання, до самоактуалізації; готовність до змін, до професійної мобільності; сформованість позитивної «Я-концепції».

Когнітивно-вольовий критерій передбачає наявність відповідного рівня професійної компетентності. У змісті цього компонента значне місце займають пізнавальна активність, рівень професійної компетентності, без яких неможливий позитивний результат у професійній діяльності. Ступінь сформованості мисленевих характеристик: гнучкість, критичність, дивергентність, креативність та вольових якостей: рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність значною мірою обумовлюють рівень професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта.

О. Архангельський стверджує, що для формування професійної мобільності потрібен більш високий рівень спрямованості студентів на результат власної навчальної діяльності та постійне прагнення до самоосвіти, розуміння того, що будь-який підручник, лекція, які б вони досконалі не були, не вичерпують всього того, що входить у зміст знань, які засвоюються, а також розуміння того факту, що отримані знання швидко застарівають і їх необхідно постійно поповнювати [1, 48].

Важливою складовою професійної мобільності особистості, з точки зору Л. Горюнової, є активність особистості. Професійне й особистісне становлення студента здійснюється через його власну активність. Активність виявляє себе у здатності ставити реальні цілі, реалізовувати свою програму, не дивлячись на обставини, які перешкоджають її досягненню [2, 35].

Формування і прояв активної життєвої позиції особистості майбутнього фахівця пов'язано, на думку Л. Горюнової, з розвитком його творчих потенцій. Якщо людина діє свідомо, самостійно, ставить перед собою мету, передбачає результати і регулює інтенсивність своєї діяльності, в цьому випадку можна говорити про самодіяльність особистості як прояву її активності. А оскільки мобільність особистості виявляється тільки свідомо і це є актом її самодіяльності, то активність особистості є основою прояву мобільності, вважає Л. Горюнова. При цьому науковець наголошує, що не всяка діяльність є проявом активності особистості, оскільки в окремих випадках діяльність не є вільним волевиявленням людини і не відповідає її прагненням. А професійна мобільність реалізується особистістю тільки через її власні прагнення і інтереси, тому, відповідно, вияв мобільності особистості є завжди проявом її активності [2, 29].

Показниками когнітивно-вольового критерію професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта є: пізнавальна активність; рівень професійних знань (професійна компетентність); гнучкість, критичність, дивергентність, креативність мислення; вольові якості: рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність.

Діяльнісно-творчий критерій характеризують показники продуктивної музично-педагогічної діяльності майбутнього педагога-музиканта. Спираючись на думку Л. Горюнової, О. Нікітіної та ін. вважаємо необхідним у формуванні професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта забезпечити оволодіння студентами відповідними уміннями і навичками.

На необхідності виділення в структурі професійної мобільності поведінкового компонента наголошує Л. Сушенцева. На її думку, поведінковий компонент професійної мобільності особистості найбільш яскраво проявляється при зміні професійної діяльності, перекваліфікації та професійному зростанні. Оскільки професійна активність соціальна за своєю сутністю, протікає в рамках соціальної системи, то існує думка, що мета та форми прояву професійної активності породжені суспільством та соціальним середовищем, в якому формується особистість. То ж, можемо стверджувати, що й професійна мобільність за своєю природою соціальна, тому, що вона існує тільки в соціальних системах, а її успіх залежить від того соціального, освітнього середовища, у якому відбувається становлення особистості фахівця [7, 61].

Ми цілком погоджуємось з Л. Горюновою, яка розглядає мобільність як якість особистості і як процес, тобто, мобільність, на її думку має двосторонній характер. Дуальність такої категорії як «мобільність» характеризується тим, що фахівець може бути мобільним, якщо він володіє певними особистісними і професійними якостями, але його мобільність може виявлятися лише в діяльності, тому говорити про ступінь чи рівень мобільності людини варто тільки при умові її реалізації в діяльності [2, 39].

Ситуація невизначеності – це новий фактор, що впливає на життя сучасної людини і вимагає від неї здатності до самоорганізації та самоформування. Проте сучасність не «звільняє людину в її власному бутті» – вона примушує її займатися обробкою самої себе. Тож, людина ставши іншою, стає сама собою. Бути мобільним – це перш за все володіти технікою конструювання себе в непередбачуваних ситуаціях. Дійсно, професійно мобільна людина, яка володіє набором відповідних особистісних особливостей, може успішно реалізувати себе в житті. Саме цим пояснюється виділення нами такого показника як активність самопрояву у звичайних і спеціально змодельованих (квазіпрофесійних) умовах.

Показниками діяльнісно-творчого критерію професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта є: творча активність; здатність до проєктування власного професійного розвитку, до цілепокладання, планування дій; уміння знаходити оптимальні виходи з ситуації утруднення, оцінювати сформовану ситуацію й свої можливості; активність самопрояву у звичайних і спеціально змодельованих (квазіпрофесійних) умовах.

Рівні сформованості професійної мобільності особистості різні науковці також визначають по-різному. Так, наприклад, п'ять рівнів сформованості професійної мобільності випускника вищого навчального закладу виділяє у своєму дослідженні О. Архангельський:

- 1) найнижчий: випускник жорстко прив'язаний до професії, яку він отримав в стінах ВНЗ;
- 2) низький: випускник здатен тільки «переміститися» з галузі базової спеціальності на додаткову, отриману ще в стінах ВНЗ;
- 3) середній: випускник здатен «переміститися» самостійно в професійну галузь, яка близька попередній (але він не вивчав її у ВНЗ);
- 4) високий: випускник може кардинально поміняти професію, при цьому професійний службовий статус в новій галузі діяльності незначно нижчий того, який він мав за базовою спеціальністю;
- 5) найвищий: випускник може кардинально поміняти професію, при цьому професійний службовий статус в новій галузі діяльності не нижчий того, який він мав за базовою спеціальністю [1, 126].

Оригінальний, на наш погляд, підхід до визначення рівнів сформованості професійної мобільності особистості був запропонований Є. Іванченко. Нею було побудовано просторову схему формування рівнів професійної мобільності майбутніх економістів, яка дає уяву про вплив якостей, що визначаються за критеріями, на формування горизонтальної та вертикальної професійної мобільності, показує поглинання рівнів під час переходу до більш високих та вплив кожного рівня на наступний [3, 18].

На підставі визначених критеріїв професійної мобільності майбутнього педагога-музиканта нами було визначено три рівні сформованості цього складного особистісного утворення: продуктивно-творчий (високий), концептуально-продуктивний (середній), елементарно-репродуктивний (низький).

Ми, звісно, усвідомлюємо певну відносність і обмеженість запропонованих критеріїв і рівнів розвитку професійної мобільності студентів. Водночас вважаємо, що виділені на основі аналізу психолого-педагогічної літератури і власних досліджень критерії та показники достатньо адекватно

відображають реальний процес становлення професійної мобільності майбутніх учителів музики і можуть використовуватися як на констатувальному, так і формуальному етапі експериментального дослідження для перевірки ефективності педагогічних умов формування професійної мобільності майбутніх педагогів-музикантів у процесі професійної підготовки.

Сутність формування професійної мобільності майбутніх педагогів-музикантів полягає в кількісній і якісній зміні цієї інтегративної особистісної характеристики в цілому і окремих її елементів.

Сприятливі можливості для формування професійної мобільності майбутніх педагогів-музикантів створюються, на наш погляд, в процесі вивчення фахових дисциплін. Отже, логіка нашого дослідження вимагає розгляду специфіки і можливостей фахових дисциплін у формування професійної мобільності майбутніх педагогів-музикантів.

Література

1. Архангельский А.И. Формирование профессиональной мобильности у студентов в процессе обучения в технических вузах : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 : Москва, 2003 – 146 с.
2. Горюнова Л.В. Составляющие профессиональной мобильности современного специалиста // Сб. науч. трудов «Естествознание и гуманизм» – 2005. Том 2, Вып. 5, /Под ред. проф., д.б.н. Ильинских Н.Н. Москва, 2001 -120 с.
3. Іванченко Євгенія Анатоліївна. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2005. – 20с.
4. Кипина О.А. Профессиональная мобильность педагога // сб.науч.статей по материалам VI ежегодной Международной научно-практической конференции «Личность. Образование. Общество» 16 мая 2003г. – СПб: ЛОИРО, 2003. – С.25-29.
5. Ларионова И.А. Профессиональная подготовка мобильных специалистов социальной сферы // Педагогика, №10, 2008, С. 45-51. // <http://dlib.eastview.com/browse/doc/228970>
6. Никитина Е.А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Никитина Елена Александровна. – Иркутск, 2007. – 199 с.
7. Сушенцева Л.Л. Психологічні аспекти формування професійної мобільності як умови гуманізації сучасної освіти // Педагогика, №10, 2008, С. 45-51. // <http://dlib.eastview.com/browse/doc/22708363>

Аннотация. В статье осуществлён анализ структуры профессиональной мобильности будущего педагога-музыканта.

Ключевые слова: мобильность, профессиональная мобильность будущего педагога-музыканта, структура профессиональной мобильности будущего педагога-музыканта, компоненты профессиональной мобильности, показатели профессиональной мобильности.

Summary. The analysis of structure of professional mobility of future teacher-musician is carried out in the article.

Key words: mobility, professional mobility of future teacher-musician, structure of professional mobility of future teacher-musician, components of professional mobility, indexes of professional mobility.

Надійшла до редколегії 07.07.2011 р.